

Александар М. Николић^[1]

Почасни конзул
Републике Србије у Израелу

УДК 327(497.11:569.4)
341.7(497.11:569.4)
327:929 Карађорђевић П. I
327:929 Шлезингер Ј.
Стручни рад
Примљен: 21.02.2022.
Прихваћен: 16.03.2022.
doi: 10.5937/napredak3-36560

Поводом тридесет година од обнављања српско-израелских односа

Сажетак: Положај припадника јеврејске заједнице током деценија обнављања српске државности, односно држава које је конституисао српски народ, доживљавао је успоне и падове. Свечарски повод, 30. годишњица обнављања дипломатских односа између Републике Србије и Државе Израел, упућује на евоцирање суптилних емотивних посебности у њиховом најсликовитијем облику. Протагонисти тих посебности били су кнез Милош Обреновић и краљ Петар Први Карађорђевић Ослободилац, српски владари који се сврставају међу најуспешније у обе династије.

Овај прилог је одсјај присећања на две одабране посебности. Једна се односи на зачетника српске грађанске музичке културе Јосифа Шлезингера, а друга на активно и промотивно учешће краља Петра Првог у полагању камена темеља за београдску синагогу *Бет Јисраел* и, годину дана потом, на њено освећење. Својим наменски скромним волуменом, приказ се осврће на фасцинантну адаптивност заједнице, која завидном брзином прераста у један од најконструктивнијих чинилаца увезивања земље у континенталне друштвено-економске токове, с једне стране, и антиципацију тог процеса од националних лидера, који су за собом оставили неизбрисив траг у историји свог народа и региона, с друге стране.

Кључне речи: Јосиф Шлезингер, кнез Милош Обреновић, краљ Петар Први Карађорђевић, српски војни оркестар, музика за позориште у Србији, београдска синагога *Бет Јисраел*, Београд, Крагујевац

Јосиф Шлезингер – капелмајстор Књажеско-српске банде

Јосиф (Јосеф, Јожеф) Шлезингер је рођен у Сомбору 1794. године, као потомак чешких Јевреја. Прве музичке кораке направио је са својим оцем Менахемом, кантором, док је основе потом стицао код оргуљаша католичке цркве, сав-

ладавајући црквену музику и свирање оргуља, аванзујући све до чувене пештанске капеле. Након теоријског усавршавања, и савладавања више инструмената, 1819. постао је капелник у Новом Саду, већ диригујући и компонујући (Ђурић-Клајн, 1962, стр. 2). Тада је осмислио и први музички аранжман, прву српску мелодраму – *Алџиску њасџирку*, чији је текст по Мармонтелу

[1] srbhconsulate.il.s@gmail.com

написао Атанасије Николић. Шлезингер је забележио и стотину српских народних мелодија, од којих је десет објављено у *Лейтхойсу Маттисе српске* (Ђурић-Клајн, 1981, стр. 118–127).

„Желећи да се у дворском начину живота изједначи са осталим европским владарима, Кнез Милош одлучује да оснује оркестар с европским инструментима и професионалним свирачима. У ту сврху позива Јосифа Шлезингера, који се од 1829. године налазио у Шапцу као организатор музичког живота и учитељ дјецe Јеврема Обреновића, односно као позната личност којој су већ раније слали људе на науку музикалној искуствa“ (Ђурић-Клајн, 1962, стр. 2). Тако почиње стварање будуће Књажеско-сербске банде. Како би се обезбедило опстајање оркестра, у шта је Шлезингер улагао огромне напоре, кнез Милош је 1836. године издао наредбу по којој је музичарима оркестра то постала једина обавеза (Јокović, 2021, стр. 54). Шлезингер је доводио музичаре из иностранства које је музички оспособљавао. Упоредо, „требало је да обучи у музици и свирању на разним инструментима људе регрутоване из народа, често неписмене, да према томе ствара сопствене методе наставе, да пише аранжмане и оригиналну музику за тај оркестар и да диригује“ (Ђурић-Клајн, 1962, стр. 2). Књажеско-сербска банда свирала је на званичним дочецима, за празнике, током војних парада, „па чак и приликом кнежевог устајања и приликом заласка сунца“ (Ђурић-Клајн, 1962, стр. 2).

Иако није поседовао формално музичко образовање, већ само богату извођачку праксу, бавио се дириговањем и образовањем будућих музичара. Био је принуђен да аранжмане композиција прилагођава тренутном извођачком саставу и вештини музичара. Компонувао је

кратке музичке комаде у духу српских народних мелодија. Приређивао је и компоновао маршеве, сплетове мелодија народних песама и игара, плесове, песме, разне музичке комаде, као и музику за позоришне комаде с певањем, од којих је једна била и за војни оркестар. Посебно је интересантно и важно да је успевао да премости супротности у укусу тадашње публике, између европског у својој експанзији међу настајућом грађанском популацијом и оног укорењеног из руралних средина (Ђурић-Клајн, 1962, стр. 4).

Сналазио се и у компоновању и у музичким обрадама. Оркестар је учествовао у многим свечаним приликама, о чему је редовно извештавала штампа. Јоаким Вујић је 1835. основао Књажеско-сербски театар у Крагујевцу, те су од тада у оквиру позоришних представа музичари изводили комаде с певањем, што је касније прерасло у први позоришни оркестар у земљи. Захваљујући аранжманима туђих композиција, обрадама народних мелодија и компоновању сценске музике управо је Шлезингер осмислио комад с певањем, род музичке литературе који су потом неговали српски композитори до краја XIX века. Компонувао је музику за драмске комаде Јоакима Вујића – *Шнајдерски калфа*, Јована Стерије Поповића – *Сан Краљевића Марка* и *Сраженије на Косову њољу*, Атанасија Николића – *Ајдук Вељко*, *Краљевић Марко* и *Арајин*, *Зидане Раванице*, *Смрт српског књаза Михаила* и *Женидба цара Душана*. Овај последњи садржао је „развијеније музичке партије у говорном тексту“, суштинско приближавање опери. Иначе, изводили су се и маршеви из опера попут Белинијевих *Beatrice di Tenda*, *Puritani*, *Sonnambula*, *Montecchi e Capuleti*, *Norma* и Халевијеве (Fromental Halévy) *Јеврејке*

а за његове композиције се заинтересовао и Јохан Штраус током концертирања у Новом Саду (Ђурић-Клајн, 1962, стр. 5).

За време прве владавине кнеза Михаила Обреновића, престоница Кнежевине се 1840. године преселила у Београд, а са њом и оркестар. Тада је Шлезингер био именован за књажеско-дворског капелника. За владавине кнеза Александра Карађорђевића Шлезингеру је било дозвољено да изводи дела иностраних композитора и обраде страних народних мелодија песама и игара, а одлазио је и у иностранство, углавном у Аустроугарску, да би се упознао са актуелним музичким тенденцијама, нарочито на пољу војне дувачке оркестарске музике (Јоковић, 2021, стр. 58). С повратком на престо кнеза Милоша Обреновића, Шлезингер је 1858. добио чин капетана, а пензионисан је у чину мајора (Stevanović, 2018).

Великим Шлезингеровим успехом може се сматрати чињеница да је, као неко ко није добро владао српским језиком и неко коме домаћа народна музика није била записана у музички генетски код, постепено, улагањем огромног труда, упознао и овладао и једним и другим, па је заслужио атрибут зачетника српске грађанске музичке културе с почетка XIX века (Јоковић, 2021, стр. 57). За 33 године његовог ангажмана од ансамбла мектерина [турски музиканти], чијем је оријенталном опусу дириговао мектер-баша [диригент], Кнежевина Србија је изградила хармонизован европски војни оркестар, те позоришну, хорску и плесну музику, која је црпела мотиве из народног мелоса и црквених напева. Био је одсјај времена у ком се грађанска класа постепено формирала, те стремила европском духу испреплет-

ном са сопственим коренима, удаљавајући се од руралног и феудално-оријенталног захваљујући мудрој политици владара, који је направио неке од највеличанственијих историјских искорака у обнављању српске државности, и то у веома сложеним околностима. Милош Велики не само да је то омогућио него је и иницирао.

Због изузетно позитивних критика у штампи и емотивних реакција које је Шлезингер изазивао код публике, капелнике су последње три деценије XIX века називали *шлезинџерима* (Ђурић-Клајн, 1962, стр. 4). „Мада је имао неколико сугестија да из јудаизма пређе у православље како би у војној хијерархији још више напредовао, Шлезингер на то није пристао и остао је доследан својој верској припадности, мада се потпуно осећао Србином (још у Крагујевцу, тридесетих година, сматран за предводника локалне јеврејске општине, а своју *Сефер Тору* са сребрним украсима, поклонио је касније јеврејској општини у Београду“ (Stevanović, 2018). Истини за вољу, ништа мање није ни могло да се очекује од канторовог сина. Премда је била реч о јединственом профилу војне службе, у јединственим еволуционим условима и када се има у виду да је Драјфусова афера избила деценијама касније, 1894. године, можемо себи дозволити да закључимо да је поступање књаза Милоша било видно напредно.

Краљ Петар Први – полагање камена темељца за синагогу

Просторно ширење сваке заједнице, посебно њених имућнијих чланова, који су напуштали традиционалне градске четврти, у овом случају Јалију, почев од 1880. у правцу горњих делова

Полагање камена темељца београдске синагоге *Бет Јисраел*.
Фотографије: Јеврејски историјски музеј у Београду

града (Alkalay, 1925, str. 73), природан је процес. Консеквентно, следи и градња нових верских објеката. Оно што најпре упада у очи када говоримо о сефардској синагоги *Бей Јисраел* јесте да Милан Капетановић, архитекта здања у маварском стилу, које се протезало између улица Цара Уроша и Дубровачке, није био део јеврејске заједнице. Када се томе дода да је не само друговао с многим дорђолским Јеврејима него се чак и служио јеврејско-шпанским језиком, прича постаје још изузетнија. Премда је на прелазу из XIX века у XX век архитектонски стил у ком је изграђена синагога био уобичајен за јеврејске храмове у многим европским градовима, ово је био први објекат тог стила у Београду.

Одабране су парцеле у Дубровачкој 71 и Цара Уроша 20, које су биле спојене и допуштале су излаз на обе улице. Посебно је интересантно да је након обезбеђења финансијских средстава добровољним прилозима општинара, на поднету молбу за одобрење наменског грађења одговорено истог дана: „[...] Општина се је на дан 5. јануара 1898. год. обратила г. Министру просвете једним актом, у коме је изложила потребу зи-

Александар М. Николић

Поводом тридесет година

од обнављања српско-израелских односа

дања једне нове синагоге и молила г. Министра, да изволи одобрити, да општина може ту синагогу подићи.“ На овај акт Општинске управе Министарство просвете и црквених послова одговорило је својим актом од 5. јануара 1898, Ц. бр. 9 (Цбр. 1200/97), да се одобрава зидање синагоге. Овај акт је потписао тадањи министар просвете и црквених дела Андра Ђорђевић (Alkalay, 1925, str. 74).

Почетак изградње, 10. маја 1907, обележен је на најсвечанији начин, „јер је и блажено поч. Краљ Петар I изволео лично присуствовати тој свечаности и положити камен темељац“ (Alkalay, 1925, str. 77). У темеље зграде положена је повеља писана на пергаменту, на хебрејском и српском језику, коју је краљ потписао за ту прилику посебно припремљеним пером, заједно са Андром Николићем, министром просвете и црквених послова, Костом Главинићем, председником градске општине и протом Николом Божићем, заступником митрополита. Повеља у стакленој посуди са уљем положена је у лимену кутију. По ишчитавању текста и молитве, посебно припремљене за ову прилику, краљ је уз ударац чекићем три пута рекао: „Полажем овај камен темељац овом светом храму и молим да Свевишњи Бог подари добро здравље и сваку срећу нашој браћи Мојсијевцима, а на добро Отаџбине и Краља“ (Alkalay, 1925, str. 79).

Освећивању овог прелепог здања које су красила два торња, са фасадом од опеке разних боја, украшена рељефима и орнаментима од теракоте, наредне, 1908. године, 8. септембра, на дан свог крунисања, присуствовао је краљ Петар Први, заједно са министрима и представницима цркве, војске и државних институ-

Ноћна панорама савременог Јерусалима

Фото: depositphotos

ција, установа и удружења, међу којима је био и председник Српског новинарског удружења Бранислав Нушић. После благослова заступника рабинера Нисима Тесте, Српско-јеврејско певачко друштво поздравило је краља нумером *Ки ану амеха* (Јер ми смо Твој народ, Alkalay, 1925, str. 81–82). Заједно са својим општинарима и ова је синагога нестала у Другом светском рату и Холокаусту, најпре приликом бомбардовања Београда 6. априла 1941, да би на њеним темељима била изграђена Галерија фресака, у којој се због њене акустике приређују концерти, између

осталих и хора београдске јеврејске општине „Браћа Барух“ (Lebl, 1997, str. 94).

Попут исечка о Шлезингеру, и у овом случају препознатљиво је међу најуспешнијим српским владарима из обе династије негован прагматичан, толерантан, чак емпатичан однос према својим поданицима Мојсијеве вере.

Закључак

Одабрани исечци из српско-јеврејске историје између треће деценије XIX и прве деценије XX

века поткрепљују спознају да, упркос чињеници да ова два народа нису била дуготрајно интензивно и по обиму значајно умрежена, говоримо о изузетним и дирљивим историјским моментима који су остали забележени у колективном сећању. Ако се овоме дода да је Краљевина Србија била прва земља на свету која је потписала *Балфурову декларацију* о националном огњишту за јеврејски народ у његовој прапостојбини и да је за њу у личном писму, упућеном официру српске војске и ционистичком активисти капетану, лекару и дорђолском Сефарду Давиду Албали, краљевски посланик у Паризу и шеф Српске војне мисије у Сједињеним Америчким Државама Миленко Веснић, изрази симпатије и подршку Србије и њеног народа оживљавању јеврејске државе, визионарски је назвавши њеним данашњим именом, те страдалничко сапатништво српског и јеврејског народа, заједно с Ромима, на подручју Независне Државе Хрватске током Другог светског рата и Холокауста, суочавамо се са јединственом нити која везује ова два народа. Заиста, ниједан дневнополитички потез, нити активност на релативизацији и ревизији историје неће моћи да уруше овај осећај. Упркос свему.

Вековни пркос ради опстанка у сопственом националном корпусу, под озакоњеном дискриминацијом, па и многим облицима прогона и претрпљених злочина, затим перцепција вере,

односно религије, која је одржала два народа и њихов идентитет – заједнички су есенцијалном колективном сећању српског и јеврејског народа. Прихватање ових особина и перцепција омогућили су метаморфозу из анксиозе у највиши степен плодотворности. Ово не би било могуће без бескомпромисних ставова кнеза Милоша Обреновића и краља Петра Првог Карађорђевића.

У поимању како српског, тако и јеврејског народа, њихове државе су етничке матице, регенерисане из вековног пепела језиве подјармљености једних и расејања других. Не једном, и један и други народ подизали су устанке и ослободилачке ратове против најмоћнијих сила датог времена, скупо и свесно плаћајући своје потезе. Отуд је у колективној свести забележена блискост два народа, односно очекивање да поседују капацитет да дубље разумеју један другог, без генерализација и патетике, отворено као што и треба да буде између народа који и данас имају заједничке непријатеље међу радикалним групацијама, којима су тековине хуманизма и демократије дегутантне. Присећање на Јосифа Шлезингера и учешће краља Петра Првог у полагању камена темеља и освећењу синагоге *Бетл Јисраел* најприкладнији су начин да се пожеље још успешнији и садржајнији билатерални односи између Србије и Израела у наредних 30 година.

References / Литература

Alkalay, D. (1925) *New Beth Yisrael Synagogue*. Vršac: Savez rabina Kraljevine SHS [In Serbian]

Ђурић-Клајн, С. (1962). *Historical Development of Music Culture in Yugoslavia*. Zagreb: Školska knjiga [In Serbian]

Ђурић-Клајн, С. (1981). *Chords of the Past*. Beograd: Prosveta. Available at: www.riznicasrpska.net [In Serbian]

- Joković, J. (2021). Brass wind orchestras of western Serbia: diachronic and synchronic development of the performing apparatus, style-performing characteristics and repertoire through various contextual frames. Beograd: Univerzitet umetnosti u Beogradu, Fakultet muzičke umetnosti u Beogradu – doctoral disseration. [In Serbian]
- Kuhač, F. (1897). *Josip Šlezinger*. Zagreb: Vienac [In Croatian]
- Lebl, Ž. (1997). *The Synagogues in Belgrade*. Beograd: Jevrejski istorijski muzej [In Serbian]
- Papandopulo, B. (1933). *The First Serbian Chaplain of the Prince's Guard*. Sarajevo: *Jevrejski glas*, 6/1933, 30(283), p. 3. [In Serbian]
- Stepanović, M. (2018). Somborian – Founder of Serbian Trumpeters Tradition. Available at: www.ravnoplov.rs [In Serbian]
- Fried, Ž. *From the Minutes of Žak Fried*. Jerusalem: Udruženje useljenika iz Jugoslavije, Istorijski arhiv, B162 [In Serbian, handwriting]

Aleksandar M. Nikolić

Honorary Consul of the Republic of Serbia in Israel

**On the Occasion of the 30th Anniversary
of the Restoration of Serbia-Israel Relations**

Summary

The position of the Jewish community members during the decades of the restoration of Serbian statehood, as well as the states constituted by the Serbian people, experienced ups and downs. The festive occasion of the 30th anniversary of the renewal of diplomatic relations between the Republic of Serbia and the State of Israel points to the evocation of subtly emotional peculiarities in their most picturesque form. The protagonists include the most successful rulers of two Serbian dynasties – Prince Miloš Obrenović and King Peter I Karađorđević the Liberator.

This article is a reflection in honour of two selected features: the founder of Serbian civic music culture, Josif Šlezinger, and the active and public promotional participation of King Peter the First in laying the foundation stone and of the Belgrade synagogue *Beth Yisrael* and its consecration the following year. With its purposefully modest volume, the review looks at the fascinating adaptability of the Jewish community, which is rapidly turning into one of the most constructive factors in including the country in European socio-economic flows, on the one hand, as well as the process anticipation by national leaders who have left an indelible mark in the history of their people and the region, on the other hand.

Keywords: Josif Šlezinger, Prince Miloš Obrenović, King Peter I Karađorđević, Serbian Military Orchestra, theatre music in Serbia, Belgrade Synagogue *Beth Yisrael*, Belgrade, Kragujevac.